

Милош СТАРОВЛАХ

САБЉА И КЊИГА - УЗДАНИЦЕ ЦРНОГОРСКЕ

О јунаштву и витешким потезима Црногораца пуно се зна и код нас и у свијету. Но, чини се да се мање говори о разлозима таквог понашања; о томе шта је те људе, више него остале народе, подстицало на борбу непрестану. Упркос чињеници да је "и после самог пропаденија Српског царства... ова витешка грана српства остала усамљена без сваке братске помоћи, заокружена од почетка своје самосталности самим непријатељима њеног живота, њене слободе и самобитности, који не само да нијесу пружали руку помоћи, него су још више сваковрсним сплеткама непрестано настојали, да јој покопају основ и да поруше чисто сјеме уопште Српства љубећег своју независност и слободу".¹ Сва прошлост Црне Горе "сва њена историја састоји се од вјечитог ратовања које уопште није имало карактер случајне појаве, ничега ненормалног, већ је било свакодневница човјекова које је (ратовање) било занимање као и свако друго".²

У подстицајне чиниоце таквог понашања, поред "часног крста и слободе златне", свакако спадају сабља и књига.

Ми их овдје, разумије се, узимамо у симболичном значењу и то: сабљу као симбол ослободилачке и витешке борбе Црногораца, а књигу као извор надахнућа да се у тој борби истраје. Под појмом књиге, овдје, подразумејемо не само писану ријеч, већ и усмену традицију, па чак и гусле.

Сабља

Сабља је, као што је познато, оружје витезова. Зато народни пјесник, кад позива у борбу, каже:

"Витезови сабље припасујте,
па у Турке јуриш учините".³

А Црногорци су (мислим на оне из времена ослободилачке борбе) у свему прави витезови. И то не само по ненадмашном јунаштву и

¹ Медаковић, М., *Повјесница Црне Горе*. - У: Повјесница Црногорска. Приредио Марјан Машо Миљић, Подгорица 1997, стр. 169.

² Ровински, П., *Црна Гора у прошлости и садашњости*, Цетиње 1994, том IV, стр. 6.

³ *Пројаси царства српског*, Народне пјесме о Косову, Титоград 1976, стр. 47.

спремности жртвовања за добро других, него и по поступцима према непријатељима и њиховим фамилијама. Они нијесу - како пјесник рече - "хајдуци робља везанога", већ "хајдуци што гоне хајдуке". Веома су бројни примјери њиховог витештва који су опјевани у нашим народним пјесмама и у стваралаштву наших и страних писаца.

Сабља је, иначе, у нашем народу добила привилеговано мјесто у односу на остало оружје. Њоме се и на мегдан изазива. Чак и турски цар Мурат позива Лазара на Косово "да сабљама земљу дијелимо".

Народни пјесник и вриједност јунака одређује према квалитету сабље. Тако дурмиторски војвода Момчило има "сабљу у очима",⁴ док су сабљу Бановић Страхиње ковала

"два ковача и три помагача,
од недјеље опет до недјеље
од челика сабљу претопили,
у оштрицу сабљу угодили".⁵

За Косанчића се каже:

"Красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче".⁶

И неискусни Иво Сенковић у мегдану са агом од Рибника, првенствено се узда у сабљу:

"Ако си ме с коњем раставио,
са сабљом ме раставио ниси.
Ево сабље родитеља мога,
која ј' доста на мегдану била
и одсјекла доста турских глава.
Бог је добар и данас ће твоју".⁷

И Турци сабљом пријете. Тако Његош каже:

"Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге,
сабљом му се Турци куну, клетве у њих нема друге".⁸

А Вук Мићуновић каже:

"Нит' Турчину игдје ишта дам,
док је моја глава на рамена -
до кржаве сабље и пољане".⁹

⁴ *Женидба краља Вукашина*, Предкосовске народне пјесме, Титоград 1976, стр. 15.

⁵ *Бановић Страхиња*, Народне пјесме о Косову, Титоград 1976, стр. 30.

⁶ *Косовка дјевојка*, Исто, стр. 81.

⁷ *Иво Сенковић и аџа од Рибника*.

⁸ П. П. Његош, *Горски вијенац*, Београд 1984, (21-22).

⁹ "Огледало српско", (34-36).

А свети Петар Цетињски опет вели: "На сабљу смо добили. Без сабље не пуштамо, па макар јуначка крв до кољена потекла".¹⁰

Марко Краљевић не може да поднесе увреду што је Новак ковач саковао бољу сабљу од његове и бољем јунаку, те му одсијече руку.¹¹

Сабља је, иначе, племенита, и сама тежи правди. Сабља краља Вукашина, која иначе "вриједи три царева града" се никоме није дала извадити из корица док није дошла у руке Краљевића Марка, да би Марко испунио клетву Мустафагине сестре (е да Бог да одсјекла ти главу) - те му њоме одсјекао главу.¹²

И смрт од сабље је некако лакша. Кад се каже: "Сабљом, ману, одсјече му главу", има се утисак да се ништа страшно није догодило. Мада се помоћу ње може да дочара и жестина боја. Тако народни пјесник за битку на Цареву Лазу каже:

"Ну да ти се нагледати побре,
како српске сабље сијевају,
а душманске главе зијевају".¹³

Иако, с правом, краљ Никола каже да сваки Црногорац сања сабљу "то јуначко обиљежје витезова",¹⁴ ипак Црногорци више вјерују у своје прегнуће, јер сабља је само комад гвожђа, ако није у рукама доброг јунака.

"На ти гвожђе, Господару,
а сабља је сердар Јоле".

Слично се каже и у "Освети Батрића Перовића":

"И свих седам да сте погинули,
да је сабља Батрић остануо
свијех бих вас Батрић осветио".¹⁵

Књиџа

Књиџа је у Црној Гори од давнина уважавана и доста рано стварана. Треба ли да подсјећам на легенду о Владимиру и Косари, Љетопис попа Дукљанина, Мирослављево јеванђеље или на књиџе Црнојевића штампарије?

Истина, доласком Турака настао је, и на том плану, период дуге таме. Али и у таквим приликама Црногорцима је, исто као и сабља,

¹⁰ Петар I Петровић, *Посланице*, Подгорица 1996, стр. 47.

¹¹ Марко Краљевић и Муса Кесаџија, Народне пјесме о Косову и Краљевићу Марку, Титоград 1976, стр. 105.

¹² Марко Краљевић *познаје очину сабљу*, Исто, стр. 85.

¹³ П. П. Његош, *Огледало српско*, Београд 1984, стр. 40 (174-176).

¹⁴ Краљ Никола, *Говор новој класи произведених официра*, Политички списи, Цетиње-Титоград 1989, стр. 401.

¹⁵ *Освећа Батрића Перовића*, Огледало српско, стр. 21 (54-56).

била потребна књига, не само ради подстицања на јуначке подвиге, већ и ради слављења тих подвига као и ради немилосрдног жигосања кукавичлука и издаје. Зато гусле замјењују штампарију, а усмено народно стваралаштво писану ријеч.

Не знам колико је у праву дон Нико Луковић кад каже да су се "косовски орлови угнијездили у овим славним кршевима", те да су "на Ловћену, црногорском Парнасу, светом брду свих у накрст Словена засадили српски барјак, симбол јунаштва, витештва и слободе, гдје је пет вјекова слободно лепршао, ничим не окаљан, док су непријатељи нашега народа почев од азијатских душмана до фашистичких освајача 'од те крши зуб свој заман кршили'".¹⁶

Истина, и Његош каже:

"Што утече испод турске сабље,
што на вјеру праву не похули,
што се не ће у ланце везати
то се збјежа у ове планине".¹⁷

Ровински, пак, вели да Црна Гора "послије пада Српског царства постаје убијеште за све оне који нијесу хтјели да се покоре туђем ропству".¹⁸

Но, у сваком случају, косовски мит је врло присутан у Црној Гори и увелико је подстицао ослободилачку борбу Црногораца. О Косову се код нас и данас прича, приповједа и тугује јер

"Пет вјекова трајала је битка,
Започета на пољу Косову,
Најпотоњи косовски јунаци
У Црној су Гори изгинули".¹⁹

Јунаштво у Црној Гори је схватано не само као лична храброст, већ и као "људска дужност најсветија". Тако читамо у "Огледалу српском" како се договарају "Синови Обилића" (Никац Томановић, Томо Жутковић и Станко Поповић) да ће учинити слично као и Обилић:

"Споменте се да смо углавили:
како да нас турска дође војска,
да ћемо, браћо, учинти,
што и Милош су два побратима
на Косову те цара убише
и бесмртно име задобише".²⁰

¹⁶ Рад *Скупишћине црногорске 1945-1950*, (припремили Ч. Перовић и Н. Илић) Титоград 1986, стр. 193.

¹⁷ *Горски вијенац*, (261-265).

¹⁸ П. Ровински, н. д., том II, стр. 34.

¹⁹ Матија Бећковић, *Лелек мене*, Читанка Косовског боја, Београд 1989, стр. 83.

²⁰ *Огледало српско*, стр. 124 (39-44).

Од свих косовских витезова Црногорци су највише уважавали Обилића. Иако у народној пјесми Обилића кресе најљепше особине: спремност на жртвовање ради других, храброст, скромност и честитост, ипак, тек га је Његош учинио јунаком над јунацима:

"Што Леонид оће и Сцевола;
кад Обилић стане на поприште?
Ова мишца једнијем ударом
престо сруши а тартар уздрма".²¹

Милош Обилић не само надахњује већ и оплемењује јунаке:

"Обилићу, змају огњевити,
ко те гледа, блијеште му очи,
свагда ће те светковат јунаци!".²²

Он такође буди наду у коначно ослобођење нашег народа. Војвода Батрић сања:

"Ноћас на сан Обилић пролеће,
преко равна Поља Цетињског,
на бијела хата ка на вилу;
ох, диван ли, Боже драги, бијеше".²³

Но, Црногорци су не само настављачи витешке борбе већ и осветници Косова:

"Што помињеш Косово, Милоша,
сви смо на њем срећу изгубили;
ал' су мишца, име црногорско
ускрснули с косовске гробнице
над облаком, у витешко царство,
ђе Обилић над сјенима влада".²⁴

Његош је из истих разлога и највеће црногорско одликовање назвао "Обилића медаља", а мјесто гдје су се ти јунаци најчешће састајали Обилића Пољана.

Поред утицаја косовских витезова на Црногорце је веома снажно утицала и чувена Лазарева клетва.²⁵ Ова клетва не само да је под-

²¹ *Горски вијенац*, (233-236).

²² Исто, (1821-1823).

²³ Исто, (2383-2386).

²⁴ Исто, (1007-1011).

²⁵ "Ко је Србин и српскога рода,
И од српске крви и колена,
А не дош'о на бој на Косово,
Од руке му ништа не родило!
Рујно вино, ни шеница бела;
Не имао пољског берићета
Ни у дому од срца порода!
Рђом кап'о док му је колена!" (*Кнежева вечера*, Циклус косовских пјесама)

стицала Црногорце да јуначки бране домовину већ је утицала и на њихово народно и умјетничко стваралаштво, а све је то првенствено чињено ради јачања борбеног морала. Тако у "Огледалу српском" читамо:

"Ко те издо, издало га љето!
Бијело му жито не родило!
Стара мајка њега не видјела!
Њим се мила сестра не заклела".

И у "Горском вијенцу" клетва је често присутна. Овдје издвајамо за Црногорце најстрашнију клетву:

"У кућу му пушке не висило,
главе мушке не копа од пушке".²⁶

А када су, послвије дугог вијећања, Црногорци одлучили "да се кољу с домаћим Турцима", у цркви Вук Мићуновић "размота шал са главе, па га пружи те се сви за њем рукама ухватише и у коло стадоше", тада сердар Вукота куне и сви остали говоре: "Амин!"

"А ко изда онога те почне,
свака му се сатвар скаменила!
Бог велики и његова сила,
у њиви му сјеме скаменио!
у жене му дјецу скаменио!
Од њега се излегли губавци,
да их народ по трагу кажује!"²⁷

А ту је и неизбјежни антипод јунаштва - "Спопала га брука Бранковића".

Свети Петар Цетињски и сам каже: "У мене изван пера и језика не имаде силе никакве".

Међутим, та његова сила је била огромна, њоме се особито успјешно користио у својим "Посланицама", али и у пригодним говорима и апелима.

Његова снага, дакле, била је у савјетима, молбама, апелима, али и у љутим клетвама. Тако, на примјер, да би одвратио Граховљане да не одлазе као добровољци у аустријску војску, каже: "И који ће тамо поћи, да Бог да да му то буде зли пут и зла срећа, да срамотно погине, и да га је анатема као Јуду предатеља и проклетога Вука Бранковића".²⁸ Или када поручује Морачанима и Ускоцима да се не свађају: "Знате како сам вазда молио вас и заклињао да међу собом мирно живите и да један другом пакост и зло не чините... Зато вас молим и свакога страшнијем именом Божјим заклињем немоте тог сиромаша ћерати и ту

²⁶ *Горски вијенац*, (2418-2419).

²⁷ *Исто*, (2409-2415).

²⁸ Петар I Петровић, *Посланице*, Подгорица 1996, стр. 35.

земљу грабити... Који ли неће послушати, такав да је у Господа Бога проклет и да му све буде проклетно и злосрећно".²⁹

Досљедан у уважавању слободе, Свети Петар Цетињски, попут древних филозофа, тражи слободу не само за Црногорце већ и за све остале часне људе. Зато савјетује својим суграђанима: "Наша врата слободе нека су сваком слободу иштућем отворена".³⁰ Али када му се Ришњани нијесу одазвали 1806. године да се заједно боре против Француза, он их оштро упозорава: "Не знам шта друго рећи, него ви истинито кажем, ако опет брзо не дођете, да ћете остати у вјечну срамоту мимо свакога народа у свијету и остаће на вас и ваше потомке клетва Бранковића увијек".³¹

Но, он није само заклињао и молио, већ је знао, и то је често чинио, да осоколи и позове у витешки бој. Његов говор уочи боја на Мартинићима може ући у сваку енциклопедију бесједништва: "Ево смо дошли мили моји витезови и честити јунаци; дошли смо да са непријатељем нашу крв помијешамо; дошли смо да освјетлимо образ пред свијетом... Зато на оружје и на крваво поље мили витези - да покажемо непријатељу шта су cadre јуначке горе! Да покажемо да у нама неунштено српско срце куца, српска крвца врије, да покажемо како горскије јунака мишца јунаштом надмашује на бојном пољу свог душманина".³²

Своју чврсту ријешеност да брани слободу Црне Горе он особито јасно износи поводом турских пријетњи "да се наше отечество неће убудуће звати Црна но Црвена Гора", што ће рећи крвљу нашом обливена Гора, те "да ће нас не само огњу и мачу предати него ће и наше горе и планине сажешћи" ако не удовољимо њиховим захтјевима. А он им одговара: "Ни саме ледене стијене не дам ни за какво благо овога свијета, јер су и ледене стијене прекупане у јуначкој крви, јер би и сама праведна природа на такав вапајући гријех пролила сузе туге и жалости. И самим златом ово голо камење да залијете, нећете дочекати да мене вашијем новцем придобијете. Нећу блага ни богатства, али оћу поштење, под којим заједно с мојим народом живим и умријети желим. Не може мене никакво благо усрећити, ако мог народа слава и срећа не цвјета и ако горде непомично и витешки своју горду главу не уздрже!"³³

Слично каже и владика Василије у народној пјесми као одговор босанском везиру на тражење харача и робља:

"Ја говорим, ками да им дамо!
Јер сам воли изгубити главу,
Нег' срамотно вијек вјековати".³⁴

Оваквим својим дјеловањем Свети Петар Цетињски је увелико допринио да Црногорци, све више, своју борбу сматрају не само осло-

²⁹ Петар I Петровић, *Посланице*, Подгорица 1996, стр. 36.

³⁰ Исто, стр. 37.

³¹ Исто, стр. 81.

³² Исто, стр. 44-45.

³³ Исто, стр. 47.

³⁴ *Сћан йолако, робује, много ши је обоје*, Повјесница црногорска, стр. 138.

бодилачком, већ и светом људском дужношћу. Уочи напада Турака на Морачу пише Ђеклићима: "Морачани кликују, а Брђани гледају и чекају Црногорце... Но ви, господо главари, скочите јуначки, покликните браћо Црногорце и пођите ђе вас ваша браћа кликују и поради њих и поради нашег поштења".³⁵

Чак су се и учесници Острошке скупштине 1942. године, попут старих Црногораца, заклињали. "На овом мјесту гдје су се наши дједови заклињали освети и слободи, ми, учесници Конференције црногорских и бокелских родољуба, заклињемо се да ћемо остати вјерни духу свога народа, који је у борби за јуначку слободу створио своје јунаке, пјеснике и светиње, своје тврђаве и своје манастире - заклињемо се да нећемо објесити наше пушке док наша побједа не сатре и последњег фашистичког крвника, док наша побједа не осрећи живот наше дјеце и неогране гробове наших предака".³⁶

Нада у помоћ Русије је такође охрабривала Црногорце да истрају у својој витешкој борби. А када их је позвао руски цар Петар I да заједно ратују против Турске, народни пјесник кличе:

"Ево наше сабље при појасу,
Ево наше пушке у рукама,
Сад и вазда спремни и готови,
Сви једанак, срца веселога,
На ови час удрити Турцима".³⁷

А када је почео бој, радости Црногораца као да се не види краја.

"Не би река, драги побратиме,
Да се иде с' Турцима' боја бити,
Но на игру хладно вино пити,
И веселе пјесме запјевати!"³⁸

Може се добити утисак да смо претјерали са навођењем народних пјесама као надахнућа ослободилачке и витешке борбе Црногораца. Међутим, не треба заборавити да су наше "народне пјесме историја јуначка, епопеја народна. У њима човјек може видјети какав је народ који их пјева".³⁹

Када бисмо појединачно анализирали колико су дјела светог Петра Цетињског, Његоша, Љубише, Марка Миљанова и краља Николе оплемењивала Црногорце и подстицала их на витешке подвиге, требало би дебелу књигу написати. Зато ћемо сасвим кратко подсјетити на понешто из њиховог стваралаштва.

³⁵ Петар I Петровић, н. д., стр. 149.

³⁶ Лакић, З., *Народна власија у Црној Гори*, Београд 1981, стр. 151-152.

³⁷ *Повјесница црногорска*, стр. 110.

³⁸ Исто.

³⁹ П. П. Његош, *Писмо Лудвиџу Ауџусију Франклу (1851)*, Изабрана писма, Београд 1984, стр. 210.

Његошеву просвјетну политику је, иначе, врло студиозно обрадио проф. др Раде Делибашић,⁴⁰ а ја само да подсетим на дио онога што се односи на нашу тему. У писму Гагићу Његош изражава своју особиту радост што је и његов народ почео "излезати своје просвјештене и вјерне синове, који ће га умјети бранити не само оружјем, него и пером умним... Као што и други народи европејски такве људе рађу и умножавају их ко више може, јербо је премудро изречена ова ријеч: просвјештеније свјет... а не просвјештеније тма".⁴¹

У писму Симу Милутиновићу Његош се жали да Срби немају довољно националног поноса па "пребирају туђе после, у туђе олтаре жежу српски тамјан, клањају се и удивљавају туђинству, а српско све пренебрежу - српско које је сјајније, без икакве баснословне примјесе но многијех других". "Ово је - наставља Његош - што ми немамо још благородне гордости народње, а она се имати не може без правог просвештенија".⁴²

У другом писму, годину дана касније, Његош за себе каже да је "човјек који је на крају образовног мира и који се очам пред вратима едемскијем, мученик два противна урагана, азијатског и европејског тј(сте) урагана просвјештенија и глупости".⁴³ Зато се Његош трудио да просвети свој народ - "колико ми је год могуће било, толико сам се трудио, па и сада непрестано трудим се, како бих мало по мало распространио међу овим народом образованије и на тај конач завео сам за сад мале, а по времену настојаћу основати и више школе, јер сам увјерен да су оне најпоузданије средство којим један народ до образованија и просвештенија слједствено до праве среће доћи може. А да бих колико пре ту пожељну мету докучио, заблагоросудио сам пошиљати за границу каткад по неколика младића на науку".⁴⁴

Тешко је наћи у цјелокупној нашој литератури надахнутији текст патриотизмом него што је Љубишин "Поп Андоровић нови Обилић". Када Вуку Арбанас нуди силно благо, иако му дјеца умиру од глади, да понесе барјак на браћу, он одговара: "Ако ми дјеца и мру од глади, па сам скрај њих побјегао да их не слушам гдје ми траже љеба, нећу ја, ни дао Бог, узети мито врх причаснога побратима ни поколебати со и љеб што сам с њим потрошио, иако ми се јутрос злотвором преокренуо... Ја бих волио испустити душу на коцу трновоме него се називати братскијем издајником... Ја ћу се утопити у језеро и самоубицом назвати, али братскијем издајником никад ни довјека".⁴⁵

Цјелокупна дјела Марка Миљанова су особити примјери чојства, јунаштва и витештва па се и данас с нарочитим пијететом помињу многе његове мисли и ријечи. У писму Лазару Сочици се жали што нема више сарадње у борби за коначно ослобођење нашег народа, па ка-

⁴⁰ Делибашић, Р., *Његошев просвјетни рад и педагошка мисао*, Никшић 1983.

⁴¹ П. П. Његош, *Изабрана њисма*, Београд 1984, стр. 31 и 32.

⁴² Исто, стр. 114.

⁴³ *Писмо Јеремији Гагићу*, н. д., стр. 130.

⁴⁴ *Писмо Пауну Јовановићу (1845)*, н. д., стр. 122.

⁴⁵ Стјепан Митров Љубиша, *Поп Андоровић нови Обилић*.

же: "Не, у очајање пао нијесам, јер очајање за људе није, али се бојим, јер је мало међу нама онијех који чују и осјећају братске јаде, који не међу границе између Срба, јер се једно срце и једна душа дијелити не да, а ми смо Срби залуду једно тијело, но нажалост нијесмо једна душа, а то је узрок нашег петовјековног страдања".⁴⁶ Да би наша ослободилачка мисао успјела - наставља Миљанов - "ми треба да смо војнички логор све дотлен док сви не запјевамо пјесму о слоги и јунаштву српском. Али шта ћеш, и ја и ти треба до времена да стојимо овако. Дође ли мука и пропаст браће наше, треба да чинимо оно што од нас тражи сваки они што поштено мисли".⁴⁷ Док његов пријатељ, исто тако велики јунак Пеко Павловић "не може разумјети шта је то мир и политика, (...) док чује да иђе има Србина који је под туђим јармом".⁴⁸

На пријетње туђина да ће заузети Црну Гору, да би га понизио, али и да би нагласио храброст Црногорки, Марко Миљанов каже: "Здраво наше жене, нека сви ми погинемо оне неће допустити да наше стијене буду прегажене".⁴⁹

У писму Пеку Павловићу Марко Миљанов вели: "Највиши говор и муке бјеу ни ране српске од Косова. Тешко је срцу гледати и једну душу ће се мучи кад се помоћи не може, а не оволики народ што му се вијекови мучења као године бројати могу". Залажући се да се борба за ослобођење не одлаже, он подсећа Пека на ријечи које је сам Пеко изговорио у разговору са краљем Николом: "Да Бог да ко оставља на сина, оста без сина и свега што му је Бог ударио. Јер очеви који смију гинут нете на синове оставјати" да они ослобађају народ.⁵⁰ Одлагању те борбе доприносила је и неслога српског и црногорског двора јер "краљ и књаз се братски не гледају", па додаје:

"Што је теже или опакије
него ропства и братско мрзило".

Замјерајући великим силама што спутавају ослободилачку борбу Црногораца, Марко Миљанов каже:

"Што се штука зато силнијима
кад ми ништа више не тражимо
до слободе која је за љуђе".⁵¹

Поред ослободилачке борбе, дјела Марка Миљанова посебно оплемењују људску душу стално је подстичући да тежи општем добру. Ако сваки човјек и не може велика добротинства чинити "свако се може својој савјести одужит чинећи добра колико може, јер се човјек

⁴⁶ Марко Миљанов, *Сабрана дјела*, књига II, Титоград 1990, стр. 320 и 321.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто, стр. 339.

⁵¹ Исто, стр. 347.

увијек на малу ствар покажује као на велику. Који и мала добра чини, он ће и велика кад могне".⁵²

Просвјетну политику краља Николе смо потпуније обрадили за научни скуп у организацији Црногорске и Српске академије наука "Краљ Никола - живот и дјело",⁵³ па ћемо овдје подсјетити само на неколике његове мисли о повезаности сабље и књиге.

На нека конзервативна схватања да ће школа и књига негативно дјеловати на јунаштво Црногораца, књаз Никола одговара: "Књига не неће омлачити. Наша крв, наша јуначка црногорска крв, црпиће у науци и умјетности моћ да су Црногорци још бољи јунаци, него када би остали у свом примитивном стању. Народ је мој бројно мали, али ће морално бити велики, док у једној руци уздржи брус да сабљу оштри, а у другој књигу да се њоме просвјећује".⁵⁴ О потреби већег дружења сабље и књиге, односно знања и борбе за слободу, приликом отварања руског кадетског корпуса на Цетињу, тада већ краљ Црне Горе, након што је захвалио "најљубазнијем пријатељу и добротвору" - руском цару књаз Никола каже: "Данас се отвара нова школа у Црној Гори. Наши млади синови у њој ће изучавати војну науку за добро и напредак домовине. Радосна срца већ у души видим моје добре и учене младе официре које ће ни дати ова млада школа. Гледам их како из ње излазе усавршени у савременим војним наукама и у исто вријеме оличени у идеалима и осјећањима мога народа. У њима ће моја храбра војска добити поткрепљење, и полет, те ће отаџбина за исту везати још јаче уздање".⁵⁵

Краљ Никола као просвијећен и mudar владар, знао је да ни у једној области живота и рада нема правога напретка без знања и науке, зато је поред просвјећивања народа, због потреба "борбе непрестане", посебну пажњу посвећивао школовању и оспособљавању својих официра. Честитајући 1912. године новој класи произведених официра, он каже: "Откад сте чули глас од пушке и бојних труба, од када сте барјак, наше свето знамење и сјај оружја видјели, ваше су младе душе вазда чезнуле за сабљом, овим украсом витезова. Знање и рад које сте овдје стекли благотворно ће дјеловати на ваше потчињене, но их унесите свјесно у редове моје војске па ћете бити поносни и ви и они, а наша драга постојбина биће чврста и славна".⁵⁶

У првом обраћању народу новоослобођених крајева, у првом балканском рату 1912. године, пошто им је обећао личну и имовинску сигурност и добро судство, краљ Никола посебно наглашава да ће и на том подручју "завести савремено образовање" као основну претпоставку сваког другог напретка.⁵⁷ И стварно, већ школске 1914/15. године, од

⁵² Марко Миљанов, *Сабрана дјела*, књига II, Титоград 1990, стр. 21.

⁵³ Старовлах, М., *Просвјетина политика краља Николе*, у штампи.

⁵⁴ Никола I Петровић, *Говор приликом отварања Народног позоришта на Цетињу*, Политички списи, Цетиње-Титоград 1989, стр. 381.

⁵⁵ *Говор приликом отварања руског кадетског корпуса на Цетињу*, н. д., стр. 399.

⁵⁶ *Говор новој класи произведених официра*, н. д., стр. 401.

⁵⁷ *Говор црногорском народу поводом присаједињења ослобођених крајева мајници земљи*, н. д., стр. 424.

211 основаних школа, колико их је тада било у Црној Гори, 63 су се налазиле у новоослобођеним крајевима. Одмах је обновљен рад Пљеваљске гимназије и основане двије нове - у Беранама и Пећи. У Пећи је отворена и Учитељска школа, а вршене су и припреме за отварање пољопривредне школе у Дечанима.⁵⁸ Све је то чинио да би лакше и брже стигао:

"Онамо, онамо ... за брда она,
гдје небо плаво савија свод;
на српска поља, на поља бојна,
онамо, браћо, спремајмо ход

онамо, онамо ... сабљи за стара
његова ребра да тупим рез
по Турским ребрам'; да б'једној раји
њом истом с руку рас'јецам вез".⁵⁹

У свечаној бесједи поводом проглашења Краљевине Никола I каже: "И напредак моје земље и углед споља могао је бити постигнут само врлинама мојега народа. Он је дао руке које су сабљом сјекле; ону снагу која је планине крчила; оно срце које је куцало сво за Српство; он је најзад рађо синове, који нијесу потамнили јуначку славу својих претходника".⁶⁰

Нигдје, ама баш нигдје, сабља и књига нијесу се тако лијепо допуњавале и друговале као у Црној Гори. Готово све што је тада писано или пјевано било је у функцији подстицања ослободилачке борбе,⁶¹ а црногорски ђаци су, ко зна колико пута, остављали књигу и одлазили у рат - "стару школу црногорску". Има ли још игдје примјера да су слова и то једине штампарије претопљена у пушчана зрна? Јесу ли још и гдје ђаци мале (основне) школе имали војничко вјежбање као обавезан наставни предмет? Не, сем у Спарти и Црној Гори.

⁵⁸ Видјети наш рад: *Пушеви и сѣранџушице средње школе*, Никшић 1994.

⁵⁹ Никола I Петровић, *Дјела*, Подгорица 1997, стр. 225.

⁶⁰ Исто, стр. 997.

⁶¹ "Ратничке особине Црногорца - каже Ровински - васпитаване су у њему током читавог прошлог вијека, ушле су му сасвим у крв и не престају да се испољавају и у новом периоду живота Црне Горе" (Ровински, н. д., том III, стр. 110).

Miloš STAROVLAH

SABER AND BOOK - MONTENEGRIN'S SUPPORT
Summary

Courage and knighthood of the Montenegrins has been very famous here and wider in the world. Meanwhile, a lot less has been spoken about the reasons for such behavior that motivated them, more than other people, for persistent fight. Motivational factors for such behavior, besides "honorable cross and golden freedom", were, for sure, saber and book. We are using, of course, the symbolic meaning: saber as the symbol that represents the liberating and the heroic wars of Montenegrins, and book as the source of the inspirations to last through those wars. Under the concept of book, here, stands, not only written word, but also the verbal tradition and even local instrument "*gusle*".

There is no other place in the world where saber and book grew together as they did in Montenegro.

